

Інституалізація політичної еліти як умова стабільного розвитку політичної системи

Досліджено політичну еліту крізь призму інституціонального аспекту. Визначено сутність інституалізації політичної еліти та критерії оцінювання даного процесу. Конкретизовано функціональні можливості даного політичного інституту в забезпеченні стабільного розвитку політичної системи.

Ключові слова: політична еліта, політична система, політичний інститут, інституалізація.

Динаміка сучасних процесів розвитку, що обумовлена політичними та соціально-економічними факторами впливу на функціонування політичних систем, спрямована на досягнення відповідного рівня стабільності. Політичну стабільність можна розглядати як сукупність взаємозв'язків між суб'єктами для якої характерна певна цілісність, впорядкованість та здатність реалізувати свої функції. Збалансованість взаємодії сприяє виробленню чітких правил та процедур формування владних відносин, що спрямовані на розкриття потенційних можливостей політичної системи з метою її структурно-змістовного перетворення. Стабільність політичної системи можна розглядати крізь призму таких аспектів: системного, тобто закономірностей та тенденцій розвитку політичної системи; когнітивного, тобто наявності суб'єкта, який володіє всією повнотою інформації на різних рівнях політичного управління; функціонального, тобто вміння суб'єкта пропонувати стратегії розвитку, що відповідають потребам суспільства в цілому. Відповідно, політична стабільність обумовлена діяльністю політичних суб'єктів, що направлена на здійснення ефективних перетворень в політичній системі. Отож, політичну еліту можна вважати суб'єктом, який, виходячи з покладених на нього функцій, здатен розкривати потенційні можливості політичної системи з метою досягнення балансу між запланованими змінами та стабільністю. Ефективність дій даного суб'єкта буде залежати від ступеня інституціоналізованості, тобто закріплення своєрідних правил взаємодії та встановлення конкретних процедур, що мають відповідний рівень підтримки в суспільстві та направлені на оптимізацію виконання окреслених функцій. Це актуалізує потребу наукової розвідки та обумовлює її основну мету – дослідження інституалізації політичної еліти як умови стабільного розвитку політичної системи. Дана мета передбачає виконання наступних завдань: дослідження політичної еліти крізь призму інституціонального аспекту, визначення можливостей даного політичного інституту в забезпеченні стабільного розвитку політичної системи.

Проблеми визначення політичного інституту та процесу інституалізації в політичній сфері досить детально були досліджені М.Дюверже, Р.Нортоном, С.Хантінгтоном, Б.Пітерсом. На думку, М.Дюверже політичні інститути виступають сукупністю вірувань, звичаїв, що формують організовану цілісність, в рамках якої відбувається взаємодія між політичними суб'єктами та суспільством. Найбільш дієвими способами цієї взаємодії є соціальний вплив, матеріальний примус, пропаганда [2]. Політичні інститути, згідно концепції С.Хантінгтона, можуть виступати засобом встановлення порядку, вирішення протиріч та формування авторитетних лідерів з метою досягнення відповідного рівня політичної стабільності. Складність та неоднорідність суспільства актуалізує потребу в ефективному управлінні з метою забезпечення політичного порядку. Водночас, жодна з домінуючих в суспільстві елітних груп не в змозі забезпечити даний порядок, не будучи інституалізованою. Інституалізація виступає «процесом за допомогою якого організації та процедури набувають цінності та стабільності» [6,с.32]. Він дозволяє структурувати та стандартизувати згідно правил і процедур діяльність політичної еліти, тим самим зриваючи домінування однієї групи, сумісним зі згодою більшості суспільства. Політична інституалізація розглядається з точки зору декількох підходів: 1) як норми, що набули статусу обов'язковості в суспільній свідомості, невиконання яких передбачає санкції; 2) як спосіб кристалізації організації; 3) як стійкий

спіс поведінки; 4) як сукупність певних врівань, символів, думок, що впливають на колективну дію. Отож, політична інституалізація сприяє формуванню нових якостей організації та процедур взаємодії в рамках політичної системи з метою забезпечення важливої потреби суспільства в соціальному порядку та безпеці.

Г.Моска, Р.Міхельс, С.Келлер акцентували увагу на важливості ефективного виконання політичною елітою своїх функцій для забезпечення стабільності функціонування політичної системи. На думку С.Келлер, кожному типу політичної системи відповідає конкретний тип політичної еліти, яка своїм діями має задавати напрями суспільно-політичного розвитку. Взявши за основу класифікацію політичних систем Т.Парсонса, вона виділила наступні типи політичної еліти, конкретизувавши при цьому їх функції, направлені на забезпечення стабільності системи в заданих межах та здатність адаптуватися до змін навколишнього середовища: 1) «система виконання завдань» потребує еліти, здатної визначати стратегічні пріоритети суспільно-політичного розвитку; 2) «система адаптації» формує еліту, яка здатна здійснювати пошук та раціональний вибір способів, методів досягнення поставлених цілей; 3) «система інтеграції» формує еліту, здатну забезпечувати консолідацію суспільства на основі норм та цінностей з метою заохочення до активних дій; 4) «традиційна система» потребує еліти, здатної формувати та оцінювати рівень моральності суспільства загалом [3, с.32–33]. Наявність своєрідної спеціалізації серед представників політичної еліти, стратегічна направленість кожної з окреслених функцій, вимагає від неї внутрішньої згуртованості та наявності формалізованої процедури діяльності.

Політична еліта, згідно своїх функцій повинна виступати носієм конкретних програм та інноваційних ідей, направлених на реформування політичної системи. Відповідно потреба суспільства у політичному управлінні з метою стабілізації розвитку політичної системи та необхідність внутрішньоелітної консолідації, обумовленої певною системою правил та процедур, що роблять її діяльність прогнозованою, дозволяє говорити про потребу інституалізації політичної еліти. Виконання цих функцій передбачає структурування даного інституту. Структурним компонентом в даному випадку можна вважати так звану статусно-рольову сітку, тобто закріплену систему статусів та ролей, що визначають правила поведінки та санкції в разі їх порушення. Статусно-рольова сітка існує на всіх рівнях реалізації владних повноважень політичною елітою: перший рівень (внутрішнє коло влади), тобто коло осіб, що здійснюють прийняття стратегічних рішень, визначаючи вектори розвитку політичної системи; другий рівень – це представники політико-урядової еліти, що виконують провідні функції в системі державного управління, правлячій чи опозиційній партіях; третій рівень представлений суспільно-господарською елітою, що покликана переставляти інтереси різних груп у першому колі влади; четвертий рівень – коло груп тиску та інтересів; п'ятий рівень – регіональна та місцева еліта [4]. Наступним структурним компонентом даного політичного інституту виступає ресурсний потенціал та засоби його реалізації (система права, легітимність, інформація, політична культура як певна модель політичної поведінки, конкретні політичні технології). Також складовими можна вважати систему санкцій; рівень довіри суспільства; організації, в рамках яких здійснюється прийняття стратегічних рішень; політичну символіку, що формує та відображає смислове призначення цього політичного інституту в масовій свідомості.

Інституалізація політичної еліти проходить три основні етапи. Перший передбачає легалізацію інституту, його організаційно-правове оформлення, створення необхідної інфраструктури, що дозволяє реалізовувати задані функції. Це проявляється у формуванні цілей діяльності, становленні норм, правил взаємодії, процедур реалізації їх на практиці та відповідних санкцій, що певною мірою сприяє внутрішньоелітній інтеграції та формує передумови її подальшого розвитку. Другий етап передбачає легітимізацію, соціалізацію політичної еліти, що проявляється в її адаптації до тенденцій демократичного розвитку, артикуляції і агрегуванні суспільних потреб з метою вироблення програм державного розвитку, прийняття ефективних рішень щодо їх практичної реалізації з метою досягнення суспільного блага. На третьому етапі відбувається формування відповідного рівня ефективності даного політичного інституту, що залежить від ступеня усвідомлення політичною елітою актуальних тенденцій суспільно-політичного розвитку, націленості на задоволення суспільних потреб. Значну роль в цьому відіграє здатність до процесів самоорганізації, що проявляється у вчасному осмисленні власних

тенденції розвитку, вирішенні внутрішньогрупових конфліктів та вмінні генерувати нові ідеї чи використовувати існуючі механізми вирішення актуальних проблем [1, с.34].

Політичній еліті як політичному інституту притаманні ряд ознак. Суспільна користь проявляється у формуванні правил поведінки суспільної взаємодії, врегулюванні соціально-політичних конфліктів, а також прийнятті колективних рішень. Діяльність політичної еліти завжди формалізована та обумовлена суспільним договором, що формується за допомогою виборів та закріплюється процесами легітимізації. Хоча наявність суспільного договору не гарантує рівномірності розподілу благ та ресурсів між політичною елітою та суспільством. Суспільний договір і формалізація еліти є взаємопов'язаними процесами, які підвищують ефективність відносин між елітою та суспільством, сприяючи оптимізації виконання функцій та формуванню зворотного зв'язку в рамках політичної системи. Це в свою чергу надає даному політичному інституту певного рівня стабільності, послідовності виконання державних програм розвитку. Ще однією ознакою еліти як політичного інституту є представництво, що відображає ступінь задоволення соціально-політичних потреб груп громадськості. Примусовий характер діяльності даного суб'єкта проявляється в перетворенні колективної волі в життя та встановлення санкції за її невиконання. Важливою ознакою еліти як політичного інституту є виконання функції соціалізації особистості та інтеграції в політичну систему з метою якісної ротації кадрів для підвищення ефективності виконання функцій [5].

С.Хантінгтон виділив критерії інституалізації, що можуть розглядатися в контексті досліджуваної проблематики. Перший критерій – «адаптивність» означає, що чим більш адаптивна організація або процедура, тим вищий рівень її інституціоналізації. Політична еліта виступає суб'єктом активізації процесу конверсії в політичній системі, оскільки прийняті нею політичні рішення є своєрідним способом адаптації системи до вимог суспільства з метою мобілізації суспільних ресурсів на досягнення поставлених цілей. Рівень адаптивності буде обумовлюватися часовими рамками функціонування політичної системи, динамікою змін правлячої політичної еліти та, відповідно, можливою зміною її функціонального призначення. Другий критерій – «складність» виражається множинністю організаційних структур та наявністю чітко окреслених цілей діяльності. Політична еліта, має досить складну структуру (правляча, опозиційна, бізнес-еліта, регіональна і т.д.), виконує доволі широкий обсяг функцій, які взаємопов'язані з функціями політичної системи та її окремими підсистемами. Це дозволяє говорити про високий рівень інституалізації політичної еліти в рамках конкретного політичного інституту та виконання нею відповідних функцій на всіх рівнях його ієрархічної структури. Третій критерій – «автономія» характеризується наявністю механізмів стримування та протизваги зовнішнім факторам впливу (групи інтересів, опозиційна еліта), що дозволяють більш ефективно проводити політичну соціалізацію осіб, бажаючих інкорпоруватися до правлячого політичного класу. Четвертий критерій – «згуртованість» показує рівень узгодженості дій структурних компонентів організації в контексті вирішення поставлених завдань. Відповідно, успішність виконання основних функцій політичною елітою обумовлена об'єднанням зусиль та мобілізацією ресурсів щодо вирішення актуальних проблем суспільства та здатністю уникати внутрішньо групового конфлікту інтересів [6, с.32–43].

Б.Пітерс доповнив критерії інституалізації – конгруентністю та ексклюзивністю. Конгруентність вказує на необхідність існування відповідності взаємовідносин всередині політичного інституту тим взаємовідносинам, які вони впорядковують. Оскільки, однією з головних функцій еліти як політичного інституту є забезпечення потреби суспільства в політичному управлінні та стабілізації владних відносин, то його діяльність має базуватися на формалізованих правилах і морально-етичних нормах взаємодії, що відповідають очікуванням суспільства. Невідповідність проявляється в наявності розриву між цінностями політичної еліти та більшості суспільства, що сприяє появі ефекту «подвійної інституалізації». Вона виражається в наявності згоди більшості суспільства жити за встановленими правилами та процедурами (через нав'язаний правлячою елітою страх перед майбутнім), що можуть суперечити одне одному, виробляючи при цьому високий рівень суспільної напруги та низький рівень політичної активності. Відповідно, зростання рівня суспільної напруги, накопичення ресурсного потенціалу, наприклад, опозиційною елітою, можуть сприяти структурним та функціональним змінам всередині політичної еліти. Критерій ексклюзивності

вказує на значимість консолідації внутрішньоелітної взаємодії правлячого класу, що забезпечує його ефективність та поступальність в реалізації політичних рішень [8,с.9].

Дані критерії інституалізації дозволяють розглядати політичну еліту з точки зору інституціонального підходу. На думку О.Криштановської, політична еліта завжди інституалізована завдяки призначенню чи обраності та певну посаду, що виступає своєрідною частиною функціонування матриці держави. Посада визначає статус політичного суб'єкта та накладає на нього відповідні функціональні обов'язки. Відповідно, ефективне їх виконання політичною елітою активізує розкриття потенційних можливостей політичної системи, сприяючи стабільному функціонуванню [3,с.68–69]. Інституалізованість політичної еліти сприяє структурній інтегрованості (взаємна терпимість, прийняття формальних та неформальних правил взаємодії) та ціннісному консенсусу (взаємна згода дотримуватися встановлених норм політичної поведінки та підтримка цінностей існуючих державних інститутів) [7].

Загалом, виділяють п'ять видів можливостей політичної системи, які формують її потенціал, що може бути використаний політичною елітою для активізації організаційних та самоорганізаційних процесів її функціонування. Екстрактивна можливість – це здатність політичної системи використовувати людські (фінанси, підтримка, залучення талантів тощо) та матеріальні ресурси. Політична еліта покликана створювати умови для розкриття особистісного потенціалу найбільш активних груп громадськості в різних сферах життєдіяльності суспільства, що сприятиме накопиченню необхідного ресурсного потенціалу суспільства загалом. Відповідно, даний потенціал може бути використаний для здійснення політичного рекрутування з метою усвідомленого оновлення політичного класу та підвищення рівня політичної активності громадян. Це сприятиме формуванню стійких форм зворотного зв'язку між політичною елітою та суспільством, за якого відбувається отримання найбільш актуальних для конкретного етапу розвитку політичною системою ресурсів та направлення їх на реалізацію основних засад державної політики.

Контролююча можливість політичної системи направлена на здійснення управління та контролю за поведінкою різних груп громадськості та політичної еліти зокрема. Інституалізована політична еліта сприяє виробленню правил та процедур владно–управлінської взаємодії та формує способи (прямого або непрямого впливу) реалізації даної можливості політичної системи. Дистрибутивна (розподільча) можливість окреслює здатність політичної системи створювати, розміщувати та розподіляти цінності (ресурси) в суспільстві відповідно до існуючих потреб. Сучасні тенденції інформатизації та глобалізації актуалізують потребу в такому розподілі та перерозподілі ресурсів, за якого продуктивні сили суспільства здатні реалізувати свої можливості з метою задоволення власних потреб в самореалізації. Отож, діяльність політичної еліти має бути спрямована на вироблення чітких засад соціальної політики як фактора забезпечення стійкого розвитку суспільства та політичної системи в цілому.

Реагуюча можливість проявляється у здатності до швидкого реагування політичної системи на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Зусилля політичної еліти мають бути направлені на забезпечення артикуляції, агрегації інтересів суспільних груп, сприяння існуванню суспільних організацій, що систематизують існуючі вимоги. Наявність даного зворотного зв'язку сприятиме динамічній стійкості політичної системи, її здатності до процесів самоорганізації. Комунікативна можливість політичної системи сприяє підвищенню ефективності взаємодії всіх підсистем за допомогою популярних у суспільстві ідей, лозунгів, символів, забезпечуючи певну легітимність політичних інститутів, а відповідно і діяльності політичної еліти в цілому. Виходячи з цього, політична еліта прагне впливати на динаміку громадської думки, виробляє певні символи, суспільно–популярні гасла, що виконують функцію ідентифікації громадян з політичною системою та політичною елітою. Саме її, в силу притаманних їй в тій чи іншій мірі якостей та закріпленого соціально–управлінського статусу, суспільство розглядає як суб'єкта, що здатен задовольнити потребу в стабільності на основі вироблення правил, процедур і відповідності домінуючим цінностям та ідеалам політичної культури.

Відповідно, як політичний інститут, політична еліта виконує ряд функцій, що сприяють активізації можливостей політичної системи необхідних для формування певного рівня стабільності та ініціювання за потреби необхідних змін. Рівновага між стабільністю та змінами виступає важливим позначником ефективності політичної

системи загалом. Серед основних, можна виділити наступні функції: створювати можливості для задоволення потреб суспільства та власних інтересів; забезпечувати відтворення історично сформованих способів політичної діяльності; сприяти процесам внутрішньоелітної та суспільної консолідації з метою вирішення актуальних проблем розвитку політичної системи та суспільства в цілому; забезпечувати регулювання діяльності громадськості в рамках діючої законодавчої бази; здійснювати контроль за політичною поведінкою своїх членів, заохочувати бажану і застосовувати санкції за наявності порушень; забезпечувати стабільність розвитку суспільного життя [5, с. 148].

Отже, на всіх етапах історичного розвитку суспільство відчуває постійну потребу у відповідному рівні захищеності та стабільності. Політична система як сукупність взаємодії політичних інститутів та суб'єктів, що формують владні відносини, здатна забезпечувати цю потребу. Активно діючим суб'єктом в даному випадку можна розглянути політичну еліту, яка володіє відповідними якостями та здатна набувати особливого соціально-управлінського статусу, що обумовлюється рівнем її інституалізації в межах конкретної політичної системи. Сутність інституалізації політичної еліти розкривається у визначенні та закріпленні норм і процедур, що формалізують внутрішньоелітну взаємодію, роблячи її прогнозованою, направленою на встановлення стійких форм зворотного зв'язку між політичною системою та громадянським суспільством з метою забезпечення потреб та інтересів останнього. Політична еліта як політичний інститут має відповідну структуру та функції. Ефективність виконання покладених на даний інститут функцій сприяє активізації можливостей політичної системи, що формують її регулюючий та саморегулюючий потенціал, сприяючи стабільності і здатності адаптуватися за потреби до змін.

Список використаних джерел

1. Бунецький Л. Особливості і проблеми трансформації інституційної системи в Україні: системний аналіз та світовий досвід / Л.Бунецький // Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Політичні науки. – 2011. – Вип. 1. – С.32–38.
2. Дюверже М. Политические институты и конституционное право / М.Дюверже [Электронный ресурс]. – Режим доступа // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/36.php
3. Крыштановская О. Анатомия российской элиты / О.Крыштановская. – М.: Захаров, 2005. – 384 с.
4. Кухта Б., Теплоухова Н. Политичні еліти і лідерство / Б.Кухта, Н.Теплоухова. – Львів: Кальварія, 1996. – 224 с.
5. Рыбаков А., Татаров А. Политические институты: теоретико-методологический аспект анализа / А.Рыбаков, А.Татаров // Социально-гуманитарные знания. – 2002. – №1. – С.139–150.
6. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С.Хантингтон. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
7. Хигли Д. Демократия и элиты / Д.Хигли [Электронный ресурс]. – Режим доступа // ecsosman.hse.ru/...005 Хигли Демократия и элиты 22–31.
8. Peters B.G. Institutional Theory: Problems and Prospects / B.G. Peters. – Vienna: Institute for Advanced Studies, 2000. – 18 p.

Хоришко Л.С., Панченко А.В. Институализация политической элиты как условие стабильного развития политической системы

Исследована политическая элита сквозь призму институционального аспекта. Определена сущность институализации политической элиты и критерии оценивания данного процесса. Конкретизированы функциональные возможности данного политического института в обеспечении стабильного развития политической системы.

Ключевые слова: политическая элита, политическая система, политический институт, институализация.

Khorishko, L.S, Panchenko, A.V. The institutionalization of the political elite as a condition for the stable development of the political system

The political elite are researched through the institutional aspect. The essence of the institutionalization of the political elite and the evaluation criteria of this process are determined. The authors specify function possibilities of this political institute in ensuring stable development of the political system.

Key words: political elite, political system, political institute, institutionalization.